

EESSÕNA

Kui minu hea sõber ja kolleeg Joe Navarro selle raamatu esialgse käsikirja lõpetas, küsis ta minult, kas ma oleksin nõus selle läbi vaatama ja tegema vajaduse korral asjakohaseid märkusi. Kui ma käsikirja kord juba kätte võtsin ja seda lugema hakkasin, ei suutnud ma seda enam käest panna. See on vaieldamatult üks kõige huvitavamaid, kasulikumaid ja kasutajasõbralikumaid raamatuid, mida ma olen selle teema kohta kunagi lugenud. Olgugi et ohtlike inimtüüpide analüüsimisele on pühendatud arvukaid akadeemilisi uurimusi, tegi Joe teadliku otsuse mitte ujutada seda raamatut üle sotsiaalteaduste erialasõnavara ja detailsete statistiliste analüüsidega. Küll aga näitab ta lugejale selgelt, et tema arutluskäigud ja järeldused nende isiksuste kohta on läbimõeldud ja põhinevad tema paljude aastate pikkusel kogemusel FBI eriajendina ja kurjategijate profiilianalüüsi spetsialistina.

Üks põhilisi küsimusi, mis mul seda raamatut lugedes pähe tuli, oli järgmine: kellele oleks see raamat ühtaegu nii kasulik kui huvitav? Ja ma jõudsin lühikesele järeldusele: *igatihele*. Suure tõenäosusega me kõik kohtame mingil hetkel oma elus kas üht või mitut neist ohtlikest isiksusetüüpidest. Mõnikord võivad need olla meie pereliikmed, kohtingupartnerid või abikaasakandidaadid, lähedased või juhuslikud sõbrad või töökaaslased. Või ka täielikult võõrad inimesed.

See raamat on väärtuslik selle poolest, et aitab lugejatel aduda, et ohtlike inimtüüpidega – kasvõi põgusalt – kokku puutudes on neil reaalne oht kahju kannatada. Sellised isikud on paadunud ja tundetud: nad on suutelised tekitama meis tunde, nagu oleksime meie ise nende põhjustatud kannatustes süüdi, nemad aga pole kohustatud oma kuritahtlikku käitumist mingil moel parandama ega muutma.

Kui käesolevat raamatut hoolikalt lugeda, siis täidab see terve rea eesmärgi. Eelkõige aitab see lugejatel ohtlikke inimtüüpe ära tunda ja takistada neid oma ellu sekkumast. Teiseks pakub see lugejatele spetsiaalseid soovitusi, kuidas vajaduse korral selliste isikutega kõige tõhusamalt toime tulla. Kolmandaks – ja see on kõige olulisem –, kui raamatus antud hoiatusi järgida, võivad need päästa kellegi elu või vähemalt hoida ära mõnd inimest ähvardava vaimse, füüsilise või majandusliku kahju.

Kunagise mõrvadetektiivi ja jätkuvalt tegutseva kriminoloogina olen ma pidanud ise pealt nägema kaost, mille ohtlikud inimtüübid süütute ja sageli pahaaimamatute ohvrite elus korraldavad. Nad mõrvavad, vägistavad, ründavad, röövivad, ahistavad ja ekspuuteerivad kõiki oma mõjuvõimu ja kontrolli alla sattunuid. Nad on tõepoolest riikalikud ja manipuleerivad ärakasutajad. Lähtudes oma paljude aastate pikkusest kogemusest õigussüsteemis ja isiklikust põhjalikust uurimistööst kriminoloogina, julgen ma kindlalt väita, et tõenäosus mõne ohtliku isiksuse sattumiseks teie enda või mõne teie lähedase ellu on olemas. Valvsuse säilitamine tuleb kahtlemata kasuks, kuid valvsus kombineerituna teadmistega on parim moodus meie turvalisuse säilitamiseks. Ma olen valmis julgelt kinnitama, et Joe Navarro on kirjutanud tähelepanuväärse raamatu, mis täidab seda eesmärki.

Dr Leonard Territo

*Florida Saint Leo ülikooli kriminaalõiguse auprofessor,
Lõuna-Florida ülikooli kriminoloogia õppetooli emerüütprofessor*

SISSEJUHATUS

MIKS MA SELLE RAAMATU KIRJUTASIN JA KUIDAS SEDA KASUTADA

1975. aasta 27. juunil kadus muidu väga turvalisest ülikoolilinnakust äkitselt 15-aastane neiu Susan Curtis, keda kutsuti Sueks. Ta osales ühel noortekonverentsil, mis peeti Utah' osariigis Provos asuvas Brigham Youngi ülikoolis. Mina olin sel ajal sealsamas noor kollanokast politseiohvitser.

Ma viisin tema kadumisega seoses läbi esialgse uurimise. Me küsitlesime tema sõpru ja pereliikmeid, et leida mingitki niidiotsa, ja saime teada, et viimati pidi ta minema oma tuppa hiljuti saadud hambaklambreid puhastama. Ent ruumi läbi vaadates ma nägin, et tema hambahari oli kuiv. Järelikult ei olnud ta tuppa tagasi jõudnudki.

Me suutsime tuvastada mõned seigad tema eelnevast tegevusest (näiteks oli ta kasutanud ära oma selle päeva lõunasöögitalongi), kuid me suutsime rekonstrueerida võrdlemisi vähe – see kõik toimus enne seda, kui valvekaamerad ülikoolilinnakutes tavaliseks muutusid ja mobiiltelefonid löid võimaluse inimestega iga hetk ühendust võtta.

Me rääkisime Sue pereliikmetega. Ma mäletan siiaamaani nende

põhjatut valu ja meeleheidet. Neid tabanud trauma oli sügavalt muserdav ja äärmiselt kahetsusväärne.

Sued ei leitud kunagi ja lõpuks olid kõik vähegi mõistlikud juhtlõngad ammendunud. Kuid tema salapärane kadumine vaevab mind ikka veel. Olin ju mina sellel ööl ülikoolilinnakus valves ja tegin oma patrullkäiku, seetõttu tundsin ma end kuidagi eriliselt vastutavana. Ma hoidsin alles tema juhtumi toimiku koopia, mille juurde kuulus ka tema suures plaanis foto, ning veel aastaid hiljem uurisin ma rahvahulgas inimeste nägusid, lootuses leida mõnda, mis kasvõi põgusalt tema omaga sarnaneks. Ma säilitasin ka tema toimikut, et see tuletaks mulle meelde minu tookordset suutmatust seda süütut hingekest kaitsta.

Aastad möödusid ja ma valmistusin saama FBI agendiks. Siis ühel päeval helistas mulle üks Salt Lake City uurija. „Selgus üks asi, mida teil oleks vaja teada,” ütles ta. „Me ei leidnud küll üles Sue Curtist, aga me leidsime inimese, kes on tema kadumise taga.” Ta rääkis, et tollel ööl oli sõitnud ülikoolilinnakus ringi üks noor meeldiva välimusega mees, kes otsis endale ohvrit. Nüüd oli mees lõpuks tunnistanud, et tema röövis toona Sue Curtise ja tappis ta. Tema nimi oli Ted Bundy, ja see oli mees, kes lõpuks tunnistas üles kokku 35 noore naise tapmise neljas erinevas osariigis.

Mul on ikka veel raske mõelda mandlisilmsele pikajuukselisele tütarlapsele, kelle fotot ma ikka ja jälle vaatasin, kelle päevikut ma lugesin, kelle riideid ma olin nuusutanud, et välja selgitada, kus ta võis olla käinud, kelle jalatseid ma uurisin, et leida niiskust või muda, kui ma meeleheitlikult üritasin leida kõige väiksematki vihjet tema asukohale. Väga võimalik, et ma nägin tema tapjat tol ööl ülikoolilinnakus ringi sõitmas. Võimalik, et ma vaatasin tema autot korduvalt, kuna sellel puudus ülikooli ja õppetooli märgis – kuid tol ajal polnud seda paljudel autodel, kuna ülikoolilinnakus käis palju külalisi väljastpoolt. Mingit illegaalset tegevust silma ei

torganud ja millestki kahtlasest mulle ei teatatud. Päev oli nagu iga teinegi, välja arvatud fakt, et tol päeval oli piirkonnas üks ohtlik isiksus: kiskja ja sarimõrvar, kellel seisis ees veel mitmeid mõrvu.

Brigham Youngi ülikoolilinnak on üks riigi turvalisimaid, kuid ometi leidis seal aset inimrööv ja mõrv. Kuidas see sai juhtuda ja kes on inimene, kes millegi sellisega suudab hakkama saada? Äratundmine, et üks inimene suudab teha nii palju kahju mitte ainult oma ohvrile, vaid ka tema lähedastele, ajas mulle külmajudinad peale. Ma olin siis kõigest 22-aastane vormi kandev politseiohvitser, kui ma esmakordselt mõistsin, et meie planeedil liigub tõepoolest ohtlikke inimtüüpe, kelle tõttu me ei saa end kunagi täiesti turvaliselt tunda. Minus tekitab õudu mõte, mida kõigest 15-aastane Sue Curtis pidi üksi kurjategija küüsis olles sellel ööl tundma, enne kui ta suri.

Ma olen veendunud, et just nimetatud üksikjuhtum viis selleni, et ma asusin aastaid hiljem tööle kurjategijate profiilianalüüsi spetsialistina FBI Tampa osakonnas ja hiljem FBI kõrgetasemelises riikliku turvaosakonna käitumisanalüüsi programmis. Ma tundsin kohustust aru saada kriminaalse ja normist hälbiva käitumise mehhanismidest ja see siht oli mul silme ees enamiku FBI karjääri ajast. Sue Curtis kadus minu valvekorra ajal. Uurimisaruanne sisaldas minu ütlusi ja nime. See traagiline juhtum innustas mind otsima vastuseid nendelt, kes teavad neid kõige paremini: kurjategijatelt endilt ja nende ohvritelt.

Ma õppisin neilt rohkem kui neljakümne aasta jooksul eelkõige seda, et inimestele teevad kõige enam kahju just teatud tüüpi isiksused. Ikka ja jälle lasub just nendesse kategooriatesse kuuluvate isikute õlul vastutus kuritegude, piinade, kannatuste, majandusliku kahju ja kaotatud elude eest. See raamat on just nendest ohtlikest inimestest, kes põhjustavad meile nii palju valu ja kannatusi. Kõike seda, mida mina õppisin kurjategijate, normist hälbiva käitumise

ja ohtlike isiksusetüüpide kohta, olete väärt teadma ka teie, sest see võib päästa teie elu.

OHTLIKUD ISIKSUSETÜÜPID JA TEGELIKKUS

Kõik me oleme näinud ajakirjanduses mõnda sedalaadi sünget uudist: üksik tapja astub kontorisse, klassi, laagripitsile või muusse avalikku kohta ja avab ilma mingi silmnähtava ajendita kohalviibijate suunas tule, tappes või vigastades arvukalt süütuid ohvreid. Ja pärast kõiki neid sündmusi, kui vägivald on möödas ja ohvrid on maetud või ravi saanud (kuigi vigasaanuid ja ohvrite pereliikmeid jäävad kogetud üleelamised paratamatult saatma kogu elu), tõstatatakse küsimus: „Milline inimene on üldse võimeline midagi sellist toime panema ja kas seda oleks saanud kuidagi ära hoida?”

Kui sellised vägivallateod aset leiavad, siis on uudised ja inimeste mõtted neist tulvil veel kuid (näiteks massimõrvad Virginia tehnikaülikoolis, Columbine'i keskkoolis, Norras). Kahjuks toimub selliseid massimõrvu päris sageli. Ainuüksi Ameerika Ühendriikides esineb neid 18 kuni 20 korda aastas. Jõudes meieni justkui metronoomi rütmis – rohkem kui üks juhtum kuus –, mõjuvad need peaaegu halvavalt. Kui palju inimesi seekord tapeti, küsime taas uskumatult. Kas 8, 16, 26 või 77 (nagu 2011. aasta 22. juulil Norras Oslos ja Utøya saarel nartsissistliku ja ksenofoobse parem-ekstremisti Anders Behring Breiviki käe läbi).

Ent nii jalustrabavad kui need vägivallateod ka ei ole, ei anna need meile siiski pilti inimestest, kes tegelikult kõige rohkem kannatusi külvavad. Kurb tõde on see, et iga massimõrvvari kohta on sadu kurjategijaid, kes tapavad korraga ühe lapse, kohtingukaaslase või abikaasa – ja need sündmused jõuavad vaid vaevu kuhugi päevalehtede lühiauudiste veergu. Tõenäosus kogeda sellist

tüüpi vägivalda, piina ja kannatusi, mis ei ületa üleriigilist uudistekünnist, on meist paljude jaoks tunduvalt suurem.

Meie hulgas eksisteerivad ohtlikud inimtüübid vigastavad meid suletud koduuste taga, kirikus, koolis, kontoris, varitsedes sageli salamisi pahaaimamatuid ja usaldavaid kaasinimesi, kusjuures enamasti ei jõuta toimuvale jälile enne, kui on juba liiga hilja. Ajalehtede esikülgedele jõuavad sellised kurjategijad nendel harvadel juhtudel, kui nad tabatakse. Nende arvel on peaaegu 15 000 mõrva, 4,8 miljonit koduvägivallajuhtumit, 2,2 miljonit sissemurdmist, 345 000 röövi ja üle 230 000 seksuaalrännaku, mis iga aasta ainuüksi Ameerika Ühendriikides aset leiavad. Paljud nendest kuritegudest ei jõua kohtusse ja jäävad karistuseeta. Või siis võivad sellised kurjategijad nagu Bernard Madoff aastaid petta raha välja vanuritelt või isegi sõpradelt (nimetatud juhul sedavõrd ulatuslikul määral, et ohtu seati lausa tuhandete inimeste majanduslik kindlustatus). Mõned neist võivad tegutseda takistamatult kümneid aastaid, hävitades rohkelt elusid, nagu süüdimõistetud lastevägistaja Jerry Sandusky seda Pennsylvania ülikoolis tegi.

Mõelge hetkedele iseenda elus, kui keegi on teilt midagi varastanud või teid ebameeldivalt ära kasutanud. Võib-olla on keegi kunagi teie koju või autosse sisse murdnud. Võib-olla käisite kohtamas kellegagi, kes osutus ohtlikuks, või siis kiusati teid koolis või töökohas. Võib-olla on teid rünnatud, röövitud või seksuaalselt väärkoheldud ja te pole sellest kunagi ametivõimudele teatanud või siis ei olnud teie teatamisel mingeid positiivseid tulemusi. Meie ümber toimub palju sellist, mis politseini ei jõua, või kui ka jõuab, siis päädib vaid harva kurjategija reaalse vangistusega. Kriminoloogide hinnangul on kuuekümne aasta jooksul jõudnud vähem kui üks protsent kurjategijatest oma toimepandud tegude eest trellide taha.

See tähendab, et enamik inimesi, kes on võimelised kaasinimesi

kahjustama – ohtlikud inimtüübid, täpsemalt ohtlikud isiksusetüübid –, jäävad uurimisest kõrvale, tekitavad meie ellu kaost, ilma et neid kunagi tabataks, või jätkavad oma tegevust aastaid, enne kui nad lõpuks peatatakse. Ja eelöeldu käib ainult füüsilise vägivalla kohta. Sugugi kõik haavad ei ole kehalised. Paljud kurjategijad tekitavad ka emotsionaalset, psühholoogilist või majanduslikku kahju. Ka nemad on ohtlikud isiksusetüübid, sest ka nemad seavad meid omal moel ohtu.

KUIDAS TEKKIS NELJAST OHTLIKUST ISIKSUSETÜÜBIST KOOSNEV LIIGITUS

Töötades FBI-s kurjategijate profiilianalüüsi spetsialistina, hakkasid meie tähelepanuväljas olevate inimeste puhul välja joonistuma teatavad isiksusetüübid. Need olid inimesed, kes tõid alatasa teistele häda kaela, rikkusid seadust, harrastasid riskikäitumist, kasutasid teisi inimesi ära, väärkohtlesid neid ning tekitasid üldiselt valu ja kannatusi – mitte üks või kaks korda, vaid korduvalt.

Ma õppisin enda kogemustest ja teiste antud juhustest, et on olemas teatud isikud, kes käituvad alati vastikult, kes petavad ja manipuleerivad, tunnevad mõnu teiste ärakasutamisest ja ei austa kaasinimesi ega seadusi. Nad on emotsionaalses mõttes kurnavad, võivad olla julmad, kalgid ja allutada teisi oma tahtele. Ja nad kordavad neid käitumisviise ikka ja jälle, tundmata muret füüsilise vägivalla ja psühholoogilise hävingu pärast, mida see kaasinimeste jaoks kaasa toob.

Ma olen pidanud tegelema vägistajate, mõrvarite, inimröövide toimepanijate, pangaröövlite, valgekraedest kurjategijate, pedofiilide ja terroristide uurimise ja vahistamisega ning sealjuures nendega palju rääkinud. Selle käigus on – vahel üsna karmil moel – minuni jõudnud arusaamine, et ohtlikud isiksusetüübid

võivad olla vägagi petlikud. Nende välimus ja käitumine võivad tunduda pealiskaudsel vaatlusel üsna normaalsed. Nad võivad olla isegi intelligentsed, huvitavad, sarmikad ja armastusväärsed. Kuid nad on alati ohtlikud.

1995. aastal kohtasin ma esimest korda Kelly Therese Warrenit. Olles tollal 30-aastane, elas ta koos oma tütre ja abikaasaga Georgia osariigis Warner Robinsis. Kelly oli täitnud sõjaväes sekretäri kohuseid ja lahkunud teenistusest pärast seda, kui tema laitmatu teenistusaeg Saksamaal lõppes. Tema mees töötas saekojas ja naine ise tegi juhutöid, näiteks hoidis lapsi või töötas esmatarbekaupade poes.

Kellyl oli iga kord minu jaoks varuks naeratus ja ta tervitas mind sooja kallistusega. Ta oli alati valmis minuga jagama seda vähest toitu, mis neil oli, ja ta jälgis ikka, et magus jäätee minu klaasis otsa ei saaks. Ta rääkis minuga suve jooksul oma tosin korda, alatasa naeratus huulil.

Kelly jutustas mulle, milline oli tema elu Saksamaale teenima saadetud Ameerika sõdurina ja mis tunne oli lõunaosariikides vaeses peres üles kasvada. Ta oli vaimukas ja heatujuline, valmis minu küsimustele kiireid vastuseid andma ja pause vestluses jutuga täitma. Peaaegu aasta jooksul varustas ta minu FBI kolleege ja mind informatsiooniga, mida me kasutasime ühe kurjategija jälitamisel – ja see polnud mitte lihtsalt kurjategija, vaid Nõukogude bloki spioon. Terve aasta jooksul me juhindusime Kelly igast sõnast. Me uurisime iga infokillukest, mida ta meiega jagas.

Kuid midagi oli valesti. Mitte miski, mida Kelly meile rääkis, ei aidanud meid edasi. Meil läks tõe väljaselgitamiseks hulk aega, sest enamik juhtlõngu olid Euroopas, mitte Ameerikas. Lõpuks suutsime Kelly faktidega nurka ajada. Alles siis saime aru, et ta ei olnud mitte ainuüksi valetanud, vaid ka kogu oma rahva ohtu seadnud. Tema oli inimene, kes, olles ise alles kahekümnenda-

tes eluaastates, oli külma sõja kõrgajal seadnud ohtu kogu Kesk-Euroopa, müües Nõukogude blokile detailseid sõjaplaane, mille ta oli väja trükkinud.

Kelly oli vaatamata oma meeldivale naeratusele ja magusale teele taas üks näide sellest, kuidas ohtlikud isiksusetüübid võivad olla armastusväärsed, humoorikad ja huvitavad, kuid samas seada terve rahva – või tema puhul isegi terve hulga rahvaid – ohtu. Kelly kannab praegu talle spioneerimise eest mõistetud 25 aasta pikkust vanglakaristust.

Sellistel inimestel ei ole mitte ainult isiksuslikke puudusi, vaid ka iseloomuvigu – see tähendab vajakajäämisi moraalis ja eetikas. Põhimõtteliselt ei saa te kunagi kindel olla, kas nad teile tõtt räägivad, teie eest hoolitsevad ja teid kaitsevad või teie turvalisuse pärast muretsevad. Ning nende puuduste tõttu toob nende käitumine alati kaasa hulga inimlikke kannatusi.

Ajapikku hakkasin ma märkama, et enamiku probleemidest, mille tunnistajaks me olime, tekitasid nelja isiksusetüübi esindajad. Need neli isiksusetüüpi seavad meid päevast päeva majanduslikku, emotsionaalsesse või füüsilisse ohtu ja just nendele tüüpidele keskendub käesolev raamat:

- nartsissistlik isiksus,
- emotsionaalselt ebastabiilne isiksus,
- paranoiline isiksus,
- kiskjatüüp.

MINU EESMÄRK

Raamat „Ohtlikud inimtüübid” on minu katse jagada teiega kõike seda, mida ma tean inimeste kohta, kes võivad teile kahju teha. Ohtlikke inimtüüpe leidub meie ümber igal pool. Nad võivad olla meie naabrid, sõbrad, ülemused, kohtingupartnerid, abikaasad, sugulased või vanemad. Nad võivad täita kogukonnas juhirolli või töötada spetsialistidena, kes vastutavad teie hariduse, raha, tervise või julgeoleku eest – ja just sellepärast peamegi me eriliselt valvsad olema.

Kurjuse, kuritegelikkuse ja kannatustega võime kokku puutuda paljudel eri viisidel ja vaid harva vehivad need eelnevalt lipuga või puhuvad valjusti vilet, et mõista anda: „Olge valmis, nüüd ma tulen!” Tõtt-öelda tean ma oma kogemustest FBI eriaegendina, et kurjategijad on erakordselt osavad meile külje alla pugema, kui neil on vaja oma tahtmist saada. Dennis Rader, keda tuntakse ka kui „seo-piina-tapa” tüüpi mõrvarit, liikus meie hulgas märkamatuks ringi kolmkümmend aastat. Elades Kansase osariigis Park Citys, oli Rader kirikunõukogu eesotsas ning linna hulkuvate koerte püüdja ja järelevalveametnik. Ühtaegu oli ta ka sarimõrvar (vähemalt kümme ohvrit), kellele meeldis oma ohvreid kinni siduda, piinata ja tappa ning kes suutis seda varjata oma naise ja laste ning samuti linnaametnike ja kiriku eest kolmkümmend aastat. Autasudega pärjatud Kanada kaitsejõudude kolonel David Russell Williams suutis samuti oma naise ja kolleegide ees saladust hoida: nimelt oli ta sarivägistaja ja mõrvar. Või võtame laia vaimulikurüü kattevarjus elavad katoliku preestrid, kes sageli on aastakümneid varjanud oma lastepilastamise kuritegusid.

Just sellised juhtumid panevad meid mõtlema selle üle, keda me üldse usaldada saame. Kuidas me saaksime halba avastada ja vältida, enne kui see juhtub? Lõpuks me peame usaldama iseenda sisemist ohutaju, oma tähelepanuvõimet ja oskust märgata teiste

OSKUSSÕNAVARA KASUTAMISEST

Mõnel lugejal võib tekkida küsimus, miks ma otsustasin kasutada kahe käesolevas raamatus kirjeldatud isiksusetüübi kohta selliseid mittekliinilisi nimetusi nagu *kiskjatüüp* või *emotsionaalselt ebastabiilne tüüp*. See on täiesti asjakohane küsimus.

Ma tahtsin kasutada nimetusi, mis oleksid ilma erialase taustata inimestele kergesti arusaadavad ja mida oleks võimalik pruukida kultuuripiiridest sõltumatult. Oleks olnud väga hõlbus (ja raamatu müüginumbritele kasulik, nagu oletasid mõned mu sõbrad) kasutada kiskjatüüpi inimeste kirjeldamisel terminit *psühhopaat*. Paraku on *psühhopaat* sedavõrd üleekspluateeritud, et isegi mõned spetsialistid pruugivad seda mõtlematult olukordades, kus nende tähelepanelikumate kolleegide arvates oleks sobilikum või täpsem kasutada selliseid termineid nagu *käitumishäire*, *sotsiopaat*, *antisotsiaalne isiksushäire* või – nagu Maailma Tervishoiuorganisatsioon soovitab – *dissotsiatiivne isiksushäire*.

Meditsiini ja vaimse tervise teemaline kirjandus teeb selget vahet psühhopaadi, sotsiopaadi, antisotsiaalse isiksushäirega isiku ja käitumishäirega isiku vahel. Selleks, et kasutada mõne inimese puhul mõnda neist terminitest, tuleb olla väga teadlik spetsiifilistest kriteeriumidest, mille vaimse tervise uurijad või sellised teadlased nagu Rober Hare on välja töötanud.

inimeste puhul käitumisviise, mis panevad meid kahtlustama, et midagi on valesti.

Mõnikord olete ainus inimene, kes suudab teha olulise tähtsusega elupäätavaid tähelepanekuid, teie ise, kes te istute selle kummalise või närvilise tüübi kõrval kontoris või elate tema kõrval korteris. Võtame näiteks 2013. aastal ilmsiks tulnud Ariel Castro juhtumi. See mees hoidis oma kodus kinni, piinas ja vägistas kolme tüdrukut rohkem kui kümne aasta jooksul (üle 3600

See temaatika on keeruline isegi spetsialistidele ja ammuigi siis veel ilma erialase taustata lugejale. Just seetõttu otsustasin ma kasutada nimetust *kiskja*, mis osutab tõsiasjale, et meil on seda tüüpi inimeste puhul tegemist isikutega, kes peavad teistele jahti, kasutavad kaasinimesi ära ja vilistavad reeglitele või teiste inimeste õigustele ja väärikusele.

Samamoodi on sellised terminid nagu *piiripealne isiksus*, *histriooniline isiksus*, *käitumishäire* või *bipolaarne häire* paras müstika enamiku inimeste jaoks, kes ei ole kursis nende terminite kogu kliinilise tähendusspektriga. Seetõttu kasutan ma väljendit *emotsionaalselt ebastabiilne*, et anda antud isiksusetüübi olemust edasi nii, et tavainimene, sealhulgas ma ise, sellest aru saaks.

Samuti olen ma teadlik sellest, et mõned psühholoogia terminid, sealhulgas *piiripealne isiksus* või *histriooniline*, on omandanud sedavõrd negatiivse alatoonid ja tähenduse, et need mõjuvad häbi-märgistavalt või kasutataksegi neid halvustavas tähenduses ning sellegipoolest ei too need teemasse selgust. Just nendel põhjustel hoidun ma neid termineid kasutamast.

Minu raamatust võib siiski leida termineid *nartsissistlik* ja *paranoiline isiksus*, kuna need on oma pikaajase kasutuse tõttu mütoloogias ja kirjanduses muutunud üldmõistetavaks.

päeva – püüdke seda endale ette kujutada). Mõni tund pärast tema vahistamist rääkisid naabrid uudistereporteritele, kui raba-tud nad olid, kuna Castro oli „tuntud naerunäolise mehena, kes sai lastega hästi läbi”. Üks naaber, kes elas kaks korrust allpool ja tundis Castrot juba 22 aastat, ütles: „Ma tunnen end pisut süüdi, ma oleksin pidanud seda märkama.”

Kuid mis oleks saanud siis, kui need naabrid, pereliikmed või muusikutest sõbrad või bändiliikmed (Castro mängis kitarri ja

laulis) oleksid olnud tähelepanelikumad? Enamik inimesi pole paraku lihtsalt motiveeritud asju lähemalt uurima. Tõtt-öelda paneb ühiskond oma nina toppimist teiste ellu üldiselt ka pahaks ja õigupoolest enamasti inimesed ei teagi, mille suhtes nad peaksid silmad lahti hoidma. Kahjuks on sotsiaalne pimedus reegel, mitte erand.

Ma ei taha, et teist saaks ohver. Ma ei taha, et te teeksite läbi sama, millele mina olen tunnistajaks olnud ja mida nii paljud on pidanud kannatama. Ma soovin, et te elaksite õnnelikkude ja rahuldustpakkuvat elu. Aga ma tean, et meie ümber liigub ohtlike inimesi, kes on valmis teile haiget tegema või röövima teilt kõik, mida te kalliks peate. Kui teil on jäänud selles suhtes veel mingeid kahtlusi, siis lugege lihtsalt ajalehti ja te mõistate, milleks me peame valmis olema.

Iga kord küsivad kuriteoohvrid hiljem: „Kuidas sai selline asi minuga juhtuda? Miks ma ei märganud ohumärke?” Me kõik oleme seda kogenud, kaasa arvatud mina ise. Kui me tagantjärele vaadates suudame näha kõike, siis ettepoole vaadates oleme peaaegu pimedad. Keegi pole meile lihtsalt õpetanud, mida me peaksime tähele panema. Meie, kes me tegeleme kriminaalsete juhtumitega, teame, et peaaegu alati esineb mingeid isiksuseomadusi või käitumisvihjeid, mis panevad asjassepühendatu järelutama: „Siin on murettekitavaid asjaolusid, ole tähelepanelik, vaata ette või põgene” – kuid neid kas ei märgata või otsustatakse eirata.

Siin ulatabki raamat „Ohtlikud inimtüübid” abikäe. Ma tahan, et te oleksite võimeline ette aimama, kui keegi kavatseb teid ära kasutada või teile haiget teha. Oma turvalisuse eest peame ise hea seisma. Seda ei saa teiste hooleks jätta, ja kui me seda teeme, ootab meid pettumus. Politseijaoskonnad on ülekoormatud, vaimse tervise kliinikutel on käed tööd täis, kohtud lasevad ikka veel liiga paljud kurjategijad karistuseta minema ja nagu juba öeldud,

enamik inimesi, kes halba teevad, võetakse vaid harva sellega vahele. Seega sõltub meie turvalisus meist endast.

Küll oleks tore, kui me saaksime sellised inimesed oma elust lihtsalt blokeerida, nagu me teeme seda rämpsposti või hüpikakendega internetis – lihtsalt ühe hiireklõpsuga. Aga me ei saa. See tähendab, et me peame olema valvel. Ma soovin teiega sellekohast teavet jagada, sest meil lihtsalt ei ole 24 tundi ööpäevas käepärast eksperte, kellelt me saaksime küsida: „Mis sa arvad, kas see on ohtlik?“, „Kas see on hea inimene?“, „Kas ma võin oma lapse tema hoolde usaldada?“, „Kas mul maksab koos temaga investeerida?“, „Kas tasub teda oma toakaaslaseks võtta?“, „Kas see juht võib mu firma laostada?“, „Kas ma võin ta ööseks enda juurde koju kutsuda?“. Need otsused tuleb teha meil endil, kuid ainult vähesed meist on piisavalt ette valmistatud, et teiste inimeste kohta adekvaatset hinnangut anda ja seega nendele küsimustele vastata. Kui me ei suuda nendele küsimustele vastata täna, siis võib kurb vastus neile kirjas olla homse ajalehe esiküljel.

Ent teil on võimalik asuda aktiivselt oma turvalisust kaitsma. Käesolev raamat pakub lihtsal ja praktilisel moel asjatundlikke nõuandeid, et saaksite võtta kontrolli oma elu üle enda kätte. Ma tahan, et te õpiksite ära tundma kaasinimeste probleemset iseloomu või isiksusetüüpi, vähendades sel moel võimalust, et teid emotsionaalselt, psühholoogiliselt, majanduslikult või füüsiliselt ära kasutatakse. Benjamin Franklin on tabavalt öelnud: „Investeering teadmistesse toodab kõige paremat intressi.“ Mul jääb vaid lisada, et investeerimine sellistesse teadmistesse võib isegi päästa teie elu.

1

„KOGU MAAILM TIIRLEB ÜMBER MINU”

— *Nartsissistlik isiksusetüüp* —

Kõikidest terminitest, mida hooletult siia-sinna loobitakse, on *nartsissist* tõenäoliselt üks neid, mida rohkesti kasutatakse, aga mille sisu üsna sageli ei mõisteta. Sellel populaarsel terminil on iidsed juured (kreeka müüt Narkissosest, kes armus iseenda peegelpilti), ent selle tegelik tähendus võib olla kimbatust tekitav.

Paljud inimesed arvavad, et *nartsissist* on isik, kes nimetab hotelle oma nime järgi või tahab alati olla tähelepanu keskpunktis – näiteks mõne tõsielusarja tegelaskuju. Pole kahtlust, et paljudele inimestele rambivalgus meeldib. Kuid seda tüüpi *nartsissist*, kellest meie räägime, läheb pelgast eneseimetlusest tunduvalt kaugemale, käitudes viisidel, mis mürgitavad tema lähikonda ja on ohtlikud. Allpool kasutan ma termineid *nartsissist* ja *nartsissistlik isiksus* sünonüümidena.

Nartsissistlikele isiksustele lähevad korda ainult nemad ise, nende vajadused ja prioriteedid. Kui minule ja teile tähelepanu lihtsalt meeldib, siis *nartsissist* lausa januneb selle järele ning manipuleerib olukordade ja kaasinimestega sel moel, et seda tööpoolest saada. Kui teie ja mina teeme edu saavutamiseks tõsist tööd, siis *nartsissist* on valmis edu saavutamise nimel tegutsema vahendeid valimata: ta võib petta, valetada, tõde moonutada või mahhinatsioone septseda hoolimata sellest, millist mõju see teistele avaldab.

Selliseid isiksusi võib leida ühiskonnas igal tasandil. Nad võivad olla päris tipus ja minna ajalukku sellega, et nad on alustanud sõdu ja hävitanud terveid rahvaid. Kuid neid võib leida ka näiteks kontorist teie naaberlaua tagant või kõrtsist otse teie kõrvalt baaripukilt istumast, kodust, meeskonnast, klassist ja isegi vaimsest kogukonnast.

„Tuhkatriinu” on klassikaline muinasjutt õelast võõrasemast ja ennasttäis kasuõdedest, see näitlikustab aga selgelt nartsissistide ärakasutavat loomust. Need on inimesed, kes elavad isekalt teiste arvel. Kõige kuulsam „Tuhkatriinu” versioon pärineb Disneylt, kuid ajaloo vältel on sellest muinasjutust leitud rohkem kui 300 varianti. Ilmselgelt on paljud kultuurid tundnud vajadust meid selle isiksusetüübi eest hoiatada ja selleks on ka küllaldaselt põhjust.

Nii nagu Tuhkatriinu võõrasema ja kasuõed, näevadki sellist tüüpi inimesed vaid harva iseendas vigu ja leiavad, et igapäev, kes ei väärtusta neid sama kõrgelt nagu nad ise, võib kohelda tühja kohana, halvustada ja piinata. Ja kui Disney Tuhkatriinu saab rõõmu tunda loo õnnelikust lõpust, siis tegelikus elus ei ole paraku kuigi sageli käepärast haldjast ristiema või prints, kes meid selliste ahistajate käest päästaks. Nartsissistliku isiksusetüübiga kokkupuutumise korral sõltub pääsemine suuresti meist endast.

NARTSISSISTLIKU ISIKSUSETÜÜBI ERIPÄRA

Nartsissism ei ole sama mis enesekindlus. Tõeline enesekindlus peegeldab imetlusväärset iseloomutugevust. Nartsissistlik enesekindlus on aga pigem ülbus – iseloomuviga, mis kutsub esile grandioosseid ideid ja oma himude halastamatut läbisurumist, ning see kõik toimub sageli kaasinimeste arvelt.

Mõningatest lennukatest ideedest võib ühiskonnale kasu olla. Võtame kasvõi näiteks eelised, mille tõi endaga kaasa elektri leiu-

tamine või lend Kuule. Walt Disney oli ka suurejooneline idee: ta tahtis luua maagilise paiga, kus lapsed ja täiskasvanud saaksid lõbutseda, ja selle tulemuseks olid Disneyland, Disney World ja Epcot.

Nartsissisti suurejoonelisus on hoopis teistsugune. Võtame näiteks sektijuhi Jim Jonesi, kellel oli visioon, et Guyanasse peab tulema Jonestowni nime kandev paik, kus inimesed austavad teda kui ülimumlikku kangelas. Sissepääsu hind? Kogu teie elu jooksul kogutud säästud ja teie vaba tahe. Peale selle valmidus tappa oma lapsed ja iseennast, juues ühena üheksasajast andunud järgijast tsüaniidilisandiga karastusjooki Kool-Aid.

Esimesel juhul viib suurejooneline idee niisuguse paiga loomiseni, kus inimesed saavad täita oma unistusi. Teisel juhul tehakse tõeks vaid meie hirmsaimad unenäod. Erinevus ei seisne mitte niivõrd ideede erinevuses, vaid isiksusetüüpide ja iseloomujoonte erinevuses. Üks soovib, et kõik oleksid õnnelikud. Teine otsib aga imetlust ja õnne ainult iseendale. See on põhjus, miks ma tahan teid hoiatada sellele ohtlikule isiksusetüübile omaste iseloomujoonte eest.

Enesekeskne

Me kõik läbime lapsena faasi, milles me tunneme end maailma nabana ja meil on tugev privileegerituse tunne. Nartsissistlikud isiksused ei kasva aga õigupoolest kunagi sellest faasist välja. Nende lapsik vajadus saada pidevalt tähelepanu paneb nad tegema kõikvõimalikku – alates naeruväärsetest asjadest kuni kujuteldamatute tegudeni –, et vaid olla tähelepanu keskpunktis või saada oma tahtmist.

Nad hilinevad kohtumistele, pidudele ja perekondlikele sündmustele, takistavad vajalike toimingute alustamist, sunnivad teisi

ootama ja toovad vahel isegi omapoolseid ohvreid. Nad võivad dramaatiliselt ruumi sisse tormata või teha muud taolist, et püüda kõikide kohalviibijate pilke. Nad üritavad teile vähimagi kõhklu-seta teada anda, et nemad on kõige lahedamad tüübid kogu ruumis. Mõned neist poetavad piinlikkustundeta jutu sekka tähtsaid nimesid, andes teile pidevalt teada, keda kõiki nad tunnevad, kellega nad on näiteks koos söömas käinud, ise jälgides, kas te ikka kindlasti endale teadvustate, kui oluliste inimestega nad läbi käivad.

Nartsissistidele on äärmiselt oluline igas mõttes hea väljanägemine. Te võite näha neid peegli ees kenitlemas. Nad on oma välimusest väga teadlikud (see võib viia kirgliku treenimise või kosmeetiliste operatsioonideni) ja püüavad oma kohalolekuga teistele inimestele muljet avaldada, tehes midagi sellist, mis paneb pidudel kõiki inimesi pead pöörama, või kindlustades, et kõik teaksid, et just neil on kõige parem, suurem või kallim mis iganes.

Mõned nartsissistlikud isiksused jätavad endast mulje, nagu oleksid nad midagi väga tähtsat korda saatnud, kuigi nad on tegelikult saavutanud üsna vähe – see aga ei takista neid käitumast nii, nagu oleksid nad teistest paremad, ja tundma end suure leiutaja, kunstniku, muusiku, mõtleja, juhi või lauljana. Kui asjad ei lähe nii, nagu nad tahavad, süüdistavad nad kõiki teisi peale iseenda. Nad võivad olla ekslikud, ebakompetentsed ja lihtsalt mitte eriti armastatud, kuid neilt endilt ei kuule te seda kunagi. Ei, ikka on süsteem, ühiskond, ülemus, professor, valijad, kogu maailm nende vastu. Me lihtsalt ei suuda näha, kui toredad nad on.

Kui kaasainimesed ei kohtle nartsissiste selliste eriliste inimestena, kes nad enda arvates on, reageerivad nad lapsiku raevuga, mis võib ulatuda mossitamisest ja vingumisest ärrituse ja kohati ka vägivallani. Nad võivad süüdimatult sõimata ja

süüdistada, kanda vimma ja haududa kättemaksu – selline on nende loomus.

Hindab ennast üle ja alavääristab teisi

Kuna nartsissistid peavad ennast eriliseks ja ainulaadseks, kalduvad nad pidama kõiki teisi vähetähtsaks või alamaks. Nad on meistrid oma mina kõrgemale upitama teisi maha tehes – nad on kiusamise maailmameistrid. Just nii sai ärinaine ja hotelliomanik Leona Helmsley hüüdnime Õeluse Kuninganna. Kuid ta ei olnud mitte ainult õel. Ta tegi kõik, et türanniseerida igäüht, keda ta endast alamaks pidas – see ei erinenud oluliselt tänapäevasest koolikiusamisest.

Pole juhus, et kiusamine näib olevat tõusuteel ja kiusamise tagajärjed (korduv põhjuseta puudumine, depressioon, ärevus, enesetapud) muutuvad järjest dramaatilisemaks ja äärmuslikumaks. Paljud arstid on seisukohal, et nartsissismi esinemus rahvastiku hulgas on suurenenud ja samamoodi ka kiusamine, mis on nartsissistliku isiksuse üks tavalisi käitumisviise. Näib, et kiusamine ja nartsissism kuuluvad kangekaelselt kokku.

Tänapäeval ei pea te selleks, et nartsissistlik isik teid maatas teeks, temaga isegi füüsiliselt kokku puutuma. 2013. aasta 9. septembril hüppas 12-aastane Rebecca Sedwick Polki maakonnas Floridas ühes mahajäetud tsemendivabrikus end surnuks. Väidetavalt juhtus see küberkiusamise tõttu. Sellised asjad võivad juhtuda, kui mõned inimesed end pidevalt ülehindavad ja teisi alavääristavad – nartsissistile väga omane joon.

Nartsissistlikel isikutel on kõhedust tekitav oskus ära tunda teiste inimeste nõrkusi või ebakindlust ja kasutada neid teiste mahategemiseks või enda paremasse valgusse seadmiseks. See võib väljenduda niisugustes pisiasjades nagu märkamine, et teil on uus

kell, ja kohe seejärel tähelepanu juhtimises sellele, et tema enda kell on palju kallim. Välitoiduleti juures võivad nad nipsakalt kommenteerida: „Lihalõike polegi või, ainult hamburgerid!”, tehes seda piisavalt valjusti, et kõik teie külalised seda kuuleksid. Neid ei huvita, kuidas te end tunnete, neile valmistab teiste alavääristamine mõnu.

Nemad on inimesed, kes teie esinemiseelset närvilisust tajudes ütlevad: „On vist ikka päris raske rääkida kohe pärast sellist suurepärast esinejat – ma ei tahaks olla sinu nahas.” Ma tean seda hästi, sest midagi niisugust juhtus minu endaga vahetult enne seda, kui ma pidin New Orleansis ühe rühma ees esinema.

Mõnikord näitavad need isikud oma tõelist loomust sellega, et sõimavad avalikus kohas, koosviibimisel või lapse spordiüritusel oma abikaasal või lastel näo täis. Kui nad käituvad nii juba avalikus kohas, siis võite vaid kujutleda, mida nad teevad kodus, kus pealtnägijaid pole.

Või siis teevad nad salvava hoolimatusega põlglikke märkusi selle kohta, kui rumal või ebapädev keegi on. Nad võivad vihaselt käsklusi haugutada mööduvale ettekandjale ja seejärel pöörduda naeratades uuesti teie poole, justkui poleks midagi juhtunud. Ühel üritusel, kus ma aastaid tagasi Las Vegases olles viibisin, karjus üks esineja 150 osaleja juuresolekul hotellitöötajate peale: „Ma ei tulnud siia selleks, et oodata nagu loll – tehke see jalamaid korda!”, kuna mikrofoni oli hetkeks töötamast lakanud. Kõik vakatasid. Niisugune käitumine annab kõigile, kes sellist kohtlemist näevad või kogevad, selge vihje, et nad on sattunud kokku nartsissistliku isiksusetüübiga.

Kaaluge nimekirja iga väidet hoolikalt ja märkige ära väited, mis antud inimese puhul kehtivad. Olge aus: mõelge sellele, mida te olete kuulnud seda isikut ütlemas või mida olete näinud teda tegemas või mida teised inimesed on tema kohta väitnud. Ilmselgelt on parim tõendusmaterjal see, mida te olete ise tähele pannud ja milliseid tundeid on selle inimesega lävimine teie tekitanud.

Märkige ära ainult need väited, mis kehtivad. Ärge oletage ega lisage igaks juhuks väiteid, mis ei vasta täpselt etteantud kriteeriumidele. *Kui teil on kahtlusi, jätke märke tegemata.* Mõned punktid tunduvad varasemaid kordavat või nendega sisu poolest kattuvat – see on teadlikult nii seatud ja selle eesmärk on katta erinevaid käitumisnänsse, mida niisuguste isikutega kokkupuutuvad inimesed tüüpiliselt kogevad või täheldavad.

On väga oluline, et te täidaksite kogu nimekirja nii, nagu see on koostatud. Sellega suureneb tulemuste usaldusväärsus. Iga täidetud nimekiri toob esile raskesti aimatavad, kuid olulised punktid, millele te pole ehk kunagi varem mõelnud. Mõned punktid aitavad teil meenutada sündmusi, mille te olete võib-olla juba unustanud. Palun lugege iga väidet, seda isegi siis, kui teile tundub, et teil on juba niigi selgus käes, või kui te leiate, et mõned esimesed punktid antud juhul ei kehti.

Iga väide võib kehtida nii mees- kui naissoost isiku kohta.

Pärast nimekirja täitmist saate tutvuda tulemustega, kuid praegu märkige palun ära iga lause, mis antud isiku puhul kehtib.

- 1) Ta tähtsustab ennast rohkem, kui ta väärt on, või rohkem kui tema positsioon, kogemused või tegelikult osutatud teened alust annaksid.
- 2) Tal on suurejoonelised ideed selle kohta, kes ta on ja mida ta suudab saavutada.

- 3) Ta räägib sageli oma vajadusest juhtida, vastutada, võimu teostada või kohest edu saavutada.
- 4) Ta usub, et ta peaks lävima ainult teiste eriliste, edukate või kõrge staatusega inimestega.
- 5) Ta nõuab teistelt liigset imetlust.
- 6) Ta tunneb end privilegeerituna, eeldab, et teda koheldakse erilisena või eelistatakse pidevalt teistele.
- 7) Ta on inimestevahelistes suhetes teisi ekspluateeriv ja kasutab neid isikliku kasu saamise huvides ära.
- 8) Tal puudub empaatiavõime ja ta ei suuda tunnetada teiste inimeste vajadusi või kannatusi.
- 9) Ta on sageli teiste peale kade või usub, et teised on tema peale kadedad.
- 10) Tema käitumine ja hoiakud on kõrgid ja upsakad.
- 11) Tal on kalduvus pidada oma probleeme erakordseks või tõsisemaks kui teiste omi.
- 12) Tal on liialdatud privilegeerituse tunne. See paneb teda reegleid väänama ja seadusi rikkuma.
- 13) Ta on äärmiselt enesekeskne, tema ülilm iseendale orienteeritus võib tekitada teistes võõristust.
- 14) Ta on väga tundlik selle suhtes, milliseks teised inimesed teda peavad või millise mulje ta teistele inimestele jätab.
- 15) Ta tekitab teis sageli ärritust või pahameelt ja teised kurdavad tema kohta sama.
- 16) Ta kulutab pidevalt põhjendamatult palju aega enda eest hoolitsemisele, oma välimusele ja enda poputamisele.
- 17) Ta kaldub peaaegu kõiges ennast ja oma võimeid ülehindama.
- 18) Ta on teisi alavääristanud, pidades neid alamaks, saamatuks või väärtusetuks.

- 19) Ta on üles näidanud vähe sümpaatiat või empaatiat teiste suhtes, kuid eeldab samas ise, et teised oleksid tema suhtes empaatilised.
- 20) Ta on paljudel juhtudel eiranud teiste inimeste vajadusi, sealhulgas bioloogilisi (näiteks toit, vesi), füüsilisi (elukoht, riietus), emotsionaalseid (armastus, puudutused, kallistused) ja majanduslikke.
- 21) Talle ei meeldi, kui teised edu saavutavad või tunnustust pälvivad.
- 22) Inimesed leiavad, et ta on või käitub nagu türann.
- 23) Ta räägib teiega ülalt alla, mitte võrdsel tasandil.
- 24) Ta tunneb vajadust olla tähelepanu keskpunktis ja teha ekstra jõupingutusi, et teda märgataks (näiteks hilineb, kannab silmatorkavaid riideid, kasutab draamatilist kõnestiili või teatraalseid žeste).
- 25) Kui ta teiega räägib, siis jääb mulje, nagu saadaks ta küll ise sõnumeid välja, kuid teie saadetud sõnumid temani ei jõua. Suhtlus on ainult ühesuunaline.
- 26) Ta eeldab, et teised väärtustavad teda sama palju nagu tema ise, ning on šokeeritud, kui selgub, et olukord on teistsugune.
- 27) Ta nõuab, et talle peab kuuluma ainult parim (maja, auto, elektroonikaseadmed, ehted, riided), seda isegi juhul, kui ta ei saa neid endale lubada.
- 28) Tal paistab olevat raskusi sügavate emotsioonide mõistmisel. Ta näib emotsionaalselt eemalolev hetkedel, kui sügavad emotsioonid oleksid asjakohased.
- 29) Tal on vajadus teisi kontrollida ja ta nõuab igal hetkel täielikku lojaalsust.
- 30) Ta käitub, nagu inimesed oleksid objektid, mida on

võimalik kasutada, oma tahte järgi käituma panna või ekspluateerida.

- 31) Ta on korduvalt rikkunud reeglite, privaatsuse, saladuste pidamise või sotsiaalsete normidega seotud piire.
- 32) Ta näeb ainult oma probleeme ja ignoreerib korduvalt probleeme või muresid, mis võivad vaevata teisi inimesi.
- 33) Tal näib puuduvat võime altruistlikuks käitumiseks – kõik toimub isekatel eesmärkidel; ta teeb üsna harva midagi teiste hüvanguks.
- 34) Isegi ilma mingite nähtavate saavutusteta ajab nina püsti või tunneb end tegijana.
- 35) Tal on harjumuspärane vajadus oma isiklikke saavutusi, tegusid või kogemusi suuremaks puhuda, kui asi väärt on.
- 36) Kui teised inimesed räägivad saavutustest, praalib ta omaenda saavutustega või suunab vestlust nii, et ka tema saavutused pälviksid tunnustust.
- 37) Tunneb, et talle kuulub loomupärane õigus kõigele järgnevale: kuulsusele, õnnele või seksile – ja seda ilma legaalsete, moraalsete või eetiliste piiranguteta.
- 38) Tal on harjumus töö juures kolleegidega tähelepanu või kiituse pärast võistelda ja ta teeb teisi maha, et võimupositsioonil olijate soosingut pälvida.
- 39) Kriitika tundub tekitavat temas ebakindlust ja ta kipub reageerima sellele teravalt.
- 40) Ta on käitunud mõnikord kõrgilt ja käskivalt, soovimata teada, mida teised mõtlevad, millised on nende plaanid või mured.
- 41) Ta käitub, nagu oleks ta kõikvõimas, või usub, et ta seda on, soovimata märgata oma nõrkusi ja puudujääke.